

متانول با حدود ۲،۱ میلیارد دلار و سهم ۳،۸۶ درصد بود. بر اساس این گزارش متوسط ارزش گمرکی هر تن کالای صادراتی از ۳۵۹ دلار در ۱۱ ماهه سال ۱۴۰۲ به ۳۷۸ دلار در ۱۱ ماهه ۱۴۰۳ رسید که نشانگر افزایش حدود ۵،۴۲ درصدی است.

بزرگ‌ترین مقاصد صادراتی ایران نیز به ترتیب چین با ۱۳ میلیارد دلار، عراق با ۱۱ میلیارد دلار، امارات متحده عربی با ۶،۶ میلیارد دلار، ترکیه با ۶،۴ میلیارد دلار، افغانستان با ۲،۲ میلیارد دلار، پاکستان با ۲،۲ میلیارد دلار و هند با ۱،۸ میلیارد دلار بوده است. این ۷ کشور در مجموع سهمی حدود ۸۳ درصد از وزن و ۸۲،۸۷ درصد از کل ارزش صادرات کشور را به خود تخصیص داده‌اند. از منظر شرکای تجاری، تمرکز تجارت خارجی ایران کماکان بر چند کشور همسایه و آسیایی است. این آمار نشان می‌دهد تنوع جغرافیایی بازارهای صادراتی پایین و وابستگی به چند بازار منطقه‌ای و چین بسیار زیاد است. از نظر ترکیب کالایی نیز سید صادرات غیرنفتی ایران تنوع کافی را ندارد و بخش عمده‌ای از صادرات غیرنفتی مربوط به مشتقات نفت و گاز و مواد خام است. در ۱۱ ماهه ۱۴۰۳، ارزش صادرات پتروشیمی ایران ۲۳،۵ میلیارد دلار (وزن ۵۸،۵ میلیون تن) بود که رشد بیش از ۳۰ درصدی نسبت به سال قبل داشت.

۳ قلم اول صادرات کشور طی این مدت عبارت بود از: گاز طبیعی به ارزش حدود ۶،۶ میلیارد دلار (۱۲،۴ درصد از کل صادرات)، پروپان مایع‌شده ۳،۳ میلیارد دلار (۶،۲ درصد) و متانول حدود ۲،۱ میلیارد دلار (۳،۸ درصد). این نشانگر سهم عمده صادرات انرژی‌محور و محصولات پایه در سید صادراتی کشور است. در مقابل، کالاهای با فناوری بالا و صنایع پیشرفته سهم کوچکی داشته‌اند که بیانگر کاهش نرخ حقیقی صادرات و تمایل به صدور کالاهای کم‌فناوری است. این روند به معنای از دست رفتن تدریجی جایگاه ایران در زنجیره ارزش تجارت جهانی است.

■ **سایه تورم و نوسانات ارزی بر تجارت داخلی**

از سوی دیگر، تجارت داخلی کشور در سال ۱۴۰۳ ۲۷ درصدی تورم بالا و نوسانات ارزی قرار داشت. تورم ۳۱ درصدی موجب کاهش قدرت خرید مردم و افت تقاضای مصرف شد. بسیاری از بنگاههای تجاری داخلی برای تأمین کالاهای وارداتی با مشکل تأمین ارز مواجه بودند و سیاست‌های ارزی بر قیمت‌ها و زنجیره توزیع اثر گذاشت. از سویی طرح‌هایی نظیر واردات مستقیم طلا برای تسویه تعهدات ارزی صادرکنندگان اجرا شد که نگرانی فعالان تجاری از بازگشت ارز را کاهش داد و ورود حجم قابل‌توجهی طلا را به کشور در پی داشت. این ابتکار به صادرکنندگان اجازه داد به جای ارز، طلا وارد کرده و تعهد ارزی خود را ایفا کنند که در شرایط تحریمی، راهکاری برای تسهیل تجارت بود.

ماهه ۱۴۰۳ بدون احتساب صادرات نفت، برق، خدمات فنی و مهندسی و صادرات از محل تجارت چمدانی، ارزش صادرات با افزایش ۱۸،۷۸ درصدی نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۲ به ۵۲،۴ میلیارد دلار رسید. همچنین وزن صادرات با حدود ۱۴۱ میلیون تن، با افزایشی ۱۲،۶۷ درصدی روبه‌رو شد.

طی این بازه زمانی صادرات کالاهای پتروشیمی با وزن ۵۸،۵ میلیون تن و ارزش ۲۳،۵ میلیارد دلار با افزایش ۲۹ درصدی در وزن و ۳۱،۲۷ درصدی در ارزش مواجه شد. ۳ قلم عمده کالاهای صادراتی در ۱۱ ماهه پارسال، گاز طبیعی با حدود ۶،۶ میلیارد دلار و سهم ۱۲،۴۶ درصد، پروپان مایع‌شده با ۳،۳ میلیارد دلار و سهم ۶،۲۴ درصد و

صادرات غیرنفتی بالغ بر ۵۲ میلیارد دلار بود و این عدد مطابق پیش‌بینی‌ها با اضافه شدن ارقام مربوط به ماه پایانی سال افزایش خواهد یافت و به ۵۸ میلیارد دلار خواهد رسید. همچنین سال گذشته میزان تراز تجاری منفی نیز کاهش یافت و از بالغ بر ۱۶ میلیارد دلار به ۷ میلیارد دلار رسید که از این عدد حدود ۴ میلیارد دلار آن به واردات طلا اختصاص یافت که این مساله جزو واردات باکیفیت محسوب می‌شود و می‌توان گفت تراز تجاری ما حدود ۳ میلیارد دلار است.

■ **آخرین وضعیت تجاری ایران در سال ۱۴۰۳ و شرکای تجاری**

بر اساس آخرین آمار اعلام شده از سوی گمرک، در ۱۱

تحت تاثیر قرار داد. با روی کار آمدن ترامپ در ایالات متحده سطح نااطمینانی بالاتر رفت و جنگ تجاری ترامپ با کشورهای مختلف آغاز شد. در ادامه سعی می‌کنیم به صورت جامع مهم‌ترین رویدادهای تجاری سال ۱۴۰۳ را مرور کرده و چشم‌اندازی از تجارت ایران در سال ۱۴۰۴ ارائه دهیم.

بر اساس برآورد معاون خدمات تجاری سازمان توسعه تجارت ایران از صادرات ۵۸ میلیارد دلاری در سال ۱۴۰۳ بالاترین میزان صادرات غیرنفتی در تاریخ تجارت خارجی کشور ثبت خواهد شد. محمداصادق قناده‌زاده با بیان اینکه سال گذشته بالاترین میزان صادرات غیرنفتی در تاریخ تجارت خارجی کشور ثبت شد، گفت: در ۱۱ ماهه ۱۴۰۳

گروه اقتصادی: وضعیت تجاری ایران در سال‌های اخیر فراز و نشیب‌های بسیاری داشته است؛ تغییر سیاست‌های ارزی و تجاری، نوع نگاه دولت‌ها به مساله خودکفایی و صادرات، تمرکز بر توسعه صنایع خاص و تحولات ژئوپلیتیک منطقه از جمله کلان‌مسائلی بوده که به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر وضعیت تجاری کشور اثرگذار بوده است. سال ۱۴۰۳ از این منظر که در عموم موارد بیان‌شده شاهد تحولات جدی بودیم، سال خاصی برای تجارت ایران بود. در پی شهادت رئیس‌جمهور در سال گذشته شاهد برگزاری انتخابات زودهنگام و تغییر دولت بودیم، سطح تنش‌های نظامی در منطقه تشدید شد و از سویی جهش نرخ ارز بسیاری از متغیرهای اقتصادی را

رویدادهای کلیدی اقتصادی مؤثر بر تجارت کشور

سال ۱۴۰۳ بخش‌های مختلف اقتصادی ایران هر یک رویدادها و تغییرات مهمی را تجربه کردند که بر تجارت کشور اثرگذار بود. در ادامه به مهم‌ترین تحولات در برخی صنایع کلیدی می‌پردازیم.

نفت و گاز: صنعت نفت و گاز به عنوان موتور تجارت خارجی ایران، سال ۱۴۰۳ روند رو به رشدی را طی کرد. صادرات نفت خام ایران به‌رغم پا بر جا بودن تحریم‌های آمریکا به بالاترین سطوح پس از سال ۲۰۱۸ رسید. در دولت شهید رئیسی، صادرات نفت در برخی ماه‌های سال ۱۴۰۳ رکورد ۶ ساله را شکست.

در بخش گاز طبیعی، ایران کماکان تأمین‌کننده عمده گاز همسایگانی چون عراق و ترکیه بود. با توسعه فازهای جدید پارس جنوبی، تولید گاز اندکی افزایش یافت که امکان صادرات را تقویت کرد. صادرات گاز ازعمدتاً از طریق خط لوله) در ۱۱ ماهه ۱۴۰۳ به ارزشی معادل ۶۶ میلیارد دلار رسید که نخستین کالای صادراتی ایران در این سال از نظر ارزش بود.

با این حال، چالش‌هایی مانند افزایش مصرف داخلی در زمستان و اختلافات گازی موقت با ترکیه (به علت بدهی یا تعمیرات) بر جریان صادرات تأثیر گذاشت. در حوزه همکاری‌های منطقه‌ای انرژی، مذاکرات با همسایگان جنوبی (مانند قطر و عمان) پیرامون توسعه میداین گازی مشترک ادامه یافت، هر چند توافق نهایی چشمگیری حاصل نشد. در مقابل، اختلاف با عربستان و کویت بر سر میدان مشترک آرش/الدوره در خلیج‌فارس همچنان حل نشده باقی ماند و این کشورها اعلام کردند بدون مشارکت ایران به توسعه میدان خواهند پرداخت

که تنش در روابط انرژی منطقه ایجاد کرد. **پتروشیمی و صنایع شیمیایی:** سال ۱۴۰۳ برای صنعت پتروشیمی ایران سال نسبتاً موفقی بود. افزایش ظرفیت تولید برخی مجتمع‌ها و بهره‌برداری از طرح‌های نیمه‌تمام موجب شد صادرات محصولات پتروشیمی رشد قابل توجهی یابد. همان‌طور که ذکر شد، در ۱۱ ماه نخست ۱۴۰۳ ارزش صادرات پتروشیمی بیش از ۲۳ میلیارد دلار بود که بیش از ۳۰ درصد افزایش نسبت

به سال قبل نشان می‌دهد. محصولات متنوعی از قبیل متانول، پلی‌اتیلن، پروپان و بوتان مایع، اوره و آمونیاک همچنان عمده‌ترین اقلام صادراتی پتروشیمی بودند. بازار پتروشیمی ایران نیز از تحولات جهانی بی‌نصیب نبود؛ مثلاً کاهش رشد اقتصاد چین در مقطعی تقاضای پلیمرها را تحت تأثیر قرار داد و رقابت منطقه‌ای برای بازار هند و جنوب‌شرق آسیا شدت گرفت. با این وجود، ایران توانست با ارائه تخفیف و استفاده از شبکه‌های واسطه‌ای، فروش محصولات پتروشیمی خود را تداوم بخشد. از تحولات مهم این حوزه، آغاز عضویت ایران در اتحادیه اوراسیا و توافق تجارت آزاد با این اتحادیه بود که می‌تواند صادرات محصولات پتروشیمی به روسیه و کشورهای آسیای میانه را در آینده تسهیل کند. همچنین برای انعقاد قراردادهای بلندمدت فروش پلیمر و کود شیمیایی به برزیل و آفریقا برنامه‌ریزی شد که نتیجه بخشی از آن به سال ۱۴۰۴ موکول شد. **صنایع کشاورزی و غذایی:** تجارت در بخش کشاورزی و صنایع غذایی ایران طی سال ۱۴۰۲ ترکیبی از فرصت‌ها و چالش‌ها را تجربه کرد. از یک سو، برخی محصولات کشاورزی ایران عملکرد صادراتی خوبی داشتند؛ برای مثال صادرات میوه و خشکبار (مانند پسته و کشمش) بهبود یافت و بازارهای جدیدی در شرق آسیا و روسیه برای این محصولات ایجاد شد. در ۹ ماه ابتدایی ۱۴۰۳، ایران ۹۵ تن پسته به ارزش ۰،۸۳ میلیون دلار و ۲۷۸ تن کشمش به ارزش ۰،۵۸ میلیون دلار به عربستان سعودی صادر کرد که بخشی از رشد صادرات خشکبار به واسطه بهبود روابط سیاسی بود. از سوی دیگر، خشکسالی‌های متناوب در برخی استان‌ها تولید محصولات اساسی مثل گندم را تحت فشار گذاشت و دولت را ناچار به واردات گسترده غلات کرد. واردات گندم و برنج برای تنظیم بازار داخلی ادامه یافت و در لیست عمده اقلام وارداتی ۱۴۰۳ قرار داشت. بر اساس گزارش گمرک، امارات، چین و ترکیه مهم‌ترین مبادی واردات ایران بودند که بخشی از کالاهای وارداتی شامل مواد غذایی و نهاده‌های کشاورزی می‌شد.

سیاست‌های تجاری در این حوزه نیز تغییراتی داشت؛ دولت به منظور حمایت از تولید داخل، بر صادرات برخی اقلام کشاورزی در زمان کمبود داخلی محدودیت‌هایی اعمال کرد (برای مثال ممنوعیت مقطعی صادرات پیاز و سیب‌زمینی در تابستان). همچنین برای تأمین کالاهای اساسی، از ارز ترجیحی استفاده شد تا قیمت کالاهایی نظیر روغن نباتی، گندم و دارو در بازار داخلی کنترل شود. صنایع غذایی کشور نیز با افزایش هزینه تولید (ناشی از تورم و نرخ ارز) روبه‌رو بودند و برخی تولیدکنندگان برای تأمین مواد بسته‌بندی و افزودنی‌های وارداتی دچار مشکل شدند. با این حال، حضور شرکت‌های صنایع غذایی ایران در نمایشگاه‌های بین‌المللی (مانند نمایشگاه گلفود دویی) پرنرگت بود تا بتوانند سهم بیشتری از بازارهای منطقه‌ای کسب کنند. مجموعاً تجارت محصولات کشاورزی و غذایی در سال ۱۴۰۲ رشد کمی را در صادرات نشان داد اما حفظ امنیت غذایی داخلی همچنان اولویت سیاست‌گذار باقی ماند. **فناوری و صنایع دانش‌بنیان:** بخش فناوری و شرکت‌های دانش‌بنیان ایران در سال ۱۴۰۳ تلاش کردند به رغم محدودیت‌ها نقش بیشتری در تجارت ایفا کنند. صادرات خدمات فنی-مهندسی و محصولات فناوری‌محور (مانند تجهیزات پزشکی، نرم‌افزار و قطعات الکترونیک) به کشورهای همسایه روند افزایشی ملایمی داشت. به عنوان نمونه، شرکت‌های دانش‌بنیان ایرانی در حوزه IT توانستند قراردادهایی برای صادرات نرم‌افزار و خدمات دیجیتال با مشتریانی در عمان و عراق منعقد کنند. همچنین صادرات تجهیزات پزشکی و دارویی به برخی کشورهای آفریقایی آغاز شد که نتیجه برگزاری دومین اجلاس همکاری ایران و آفریقا بود. در این اجلاس ۳۶۰ تاجر و مقام آفریقایی حضور یافتند و فرصتی برای معرفی محصولات دانش‌بنیان ایرانی فراهم شد. با این وجود، تحریم‌های فناوری و محدودیت دسترسی به قطعات پیشرفته، بزرگ‌ترین مانع رشد این بخش بود. واردات بسیاری از فناوری‌ها (از جمله سخت‌افزارهای رایانه‌ای، تجهیزات مخابراتی نوین و ماشین‌آلات دقیق) به دشواری

و عمدتاً از مسیرهای غیررسمی انجام می‌شد که هزینه تأمین را بالا می‌برد. یکی از اتفاقات مهم، تلاش برای خنثی‌سازی تحریم‌های فناوری بود. **صنعت خودرو:** صنعت خودرو ایران در سال ۱۴۰۳ شاهد تحولات مهمی بود که بر تجارت مرتبط با خودرو اثر داشت. پس از سال‌ها ممنوعیت واردات خودروی سواری، سرانجام اواخر ۱۴۰۲ و طی ۱۴۰۳ مجوز واردات محدود خودرو صادر شد. به دنبال آن، در سال ۱۴۰۳ چندصد دستگاه خودروی اقتصادی و برقی از برندهای خارجی وارد کشور و عرضه آنها آغاز شد. این از سرگیری واردات خودرو، هر چند در حجم محدود، گامی در جهت افزایش رقابت در بازار داخلی تلقی می‌شد و خوش‌بینی‌هایی برای کاهش قیمت خودرو به همراه داشت. از سوی دیگر، تولید خودروی داخلی روند افزایشی داشت. ۲ خودروساز اصلی (ایران‌خودرو و سایپا) اعلام کردند تولیدشان نسبت به سال قبل رشد دورقمی داشته و مجموع تولید خودروی سواری از مرز یک میلیون دستگاه گذشت. معرفی مدل‌های جدید نظیر تارا و ری‌را توسط ایران‌خودرو و شاهین اتوماتیک توسط سایپا بخشی از تلاش‌ها برای تنوع‌بخشی به محصولات بود. همچنین همکاری‌های جدیدی با شرکای چینی شکل گرفت و برخی محصولات چینی به صورت مونتاژ خودروسازان ایرانی کمک کرد. در حوزه صادرات خودرو، هرچند رقم صادرات بسیار پایین باقی ماند اما ایران‌خودرو توانست تعدادی از خودروهای مدل تارا را به بازار روسیه صادر کند و سایپا نیز مذاکراتی برای صادرات وانت به آفریقا انجام داد. از رویدادهای مهم سیاسی، تصویب واردات خودروهای کارکرده در مجلس بود که در نیمه دوم ۱۴۰۳ انجام شد تا از ابتدای ۱۴۰۴ واردات خودروهای دست‌دوم خارجی زیر ۵ سال ساخت مجاز شود. این تصمیم می‌تواند در سال آینده هم بر تجارت خارجی (واردات) بیفزاید و هم صنعت خودروی داخلی را به رقابت بیشتر وادارد. به طور کلی، صنعت خودرو در ۱۴۰۳ حرکت به سوی بازتر شدن فضای تجاری را

اثر تحولات سیاسی و اقتصادی سال ۱۴۰۳ بر تجارت

سال ۱۴۰۳ سرشار از رخ داده‌های سیاسی و ژئوپلیتیک مهمی بود که مستقیم یا غیرمستقیم بر فضای تجاری کشور اثر گذاشت. نرخ ارز در پاییز و زمستان ۱۴۰۳ دچار نوسان شدیدی و رکوردهای جدیدی برای قیمت دلار ثبت شد که حاصل آن افزایش هزینه واردات و بی‌ثباتی بازار بود. از سویی وجود نظام ارزی چندنرخي همچنان فضای صادرات و واردات کشور را تحت تاثیر خود قرار داد.

بانک مرکزی در سال ۱۴۰۳ با راه‌اندازی بازار توافقی ارز، گامی به سمت کاهش شکاف نرخ‌ها برداشت اما عجله دولت برای افزایش سقف نرخ نیما، تلاطم بازار ارز را تشدید کرد که در نهایت منجر به استیضاح وزیر اقتصاد توسط مجلس شد.

آغاز کرد که انتظار می‌رود اثرات آن در سال ۱۴۰۴ نمایان تر شود.

داروسازی و تجهیزات پزشکی: صنعت دارو و تجهیزات پزشکی ایران در سال ۱۴۰۳ همچنان تحت تأثیر فشارهای اقتصادی و تحریمی قرار داشت اما برخی پیشرفت‌ها نیز حاصل شد. در حوزه واردات دارو و مواد اولیه دارویی، مشکلات تأمین ارز و نقل‌وانقالات مالی بین‌المللی موجب ایجاد کمبودهای مقطعی در بازار دارویی کشور شد. شرکت‌های داروسازی داخلی توانستند تولید برخی اقلام مهم (مانند انسولین و واکسن‌ها) را افزایش دهند تا وابستگی به واردات کاهش یابد. طبق آمار گمرک، دارو و تجهیزات پزشکی همچنان جزو اقلام عمده وارداتی بودند که بخش قابل توجهی از ارز ترجیحی (حدود ۳ میلیارد دلار) برای آنها هزینه شد.

در زمینه صادرات دارو، ایران تلاش کرد حضور خود در بازار کشورهای همسایه را تقویت کند. صادرات محصولات دارویی و تجهیزات پزشکی ایران به عراق، سوریه و افغانستان در سال ۱۴۰۳ رشد داشت و به گفته مسؤولان وزارت بهداشت، به بیش از ۱۰۰ میلیون دلار رسید. همچنین رایزنی با کشورهای آفریقایی برای صدور داروهای ایرانی (نظیر داروهای ضدسرطان و واکسن‌های تولید مشترک) انجام شد که در قالب تفاهنامه‌هایی در اجلاس ایران – آفریقا منعکس شد.

از رویدادهای مهم داخلی، بحران کمبود برخی آنتی‌بیوتیک‌ها در پاییز ۱۴۰۳ بود که با واردات فوری و افزایش تولید داخل کنترل شد. همچنین در سال ۱۴۰۳ چند کارخانه جدید داروسازی و خطوط تولید سرم و واکسن افتتاح شد که ظرفیت تولید داخل را بالا برد. سیاست‌گذاران حوزه سلامت تأکید داشتند با رفع موانع ارزی و الحاق به معاهدات بین‌المللی می‌توان صادرات دارو را در سال‌های آتی چند برابر کرد. در مجموع، تجارت بخش بهداشت و درمان در ۱۴۰۳ تحت کنترل درآمد و اگرچه نیاز به واردات اقلام حیاتی تداوم داشت اما گام‌هایی برای خودکفایی و نیز ورود به بازارهای منطقه‌ای برداشته شد.

در عرصه جهانی، روندهای اقتصاد بین‌الملل پیامدهای متفاوتی برای تجارت ایران داشت. از یک سو، تداوم جنگ اوکراین و شکاف شرق و غرب باعث نزدیک‌تر شدن روابط اقتصادی ایران با روسیه و چین شد. ایران در سال ۱۴۰۳ همکاری‌های خود با کشورهای تحت تحریم غرب را بیشتر کرد و با روسیه به تبادل کالا (شامل انرژی، محصولات کشاورزی و صنعتی) پرداخت. تجارت ایران و روسیه در این سال رشد چشمگیری داشت و به حدود ۵ میلیارد دلار رسید که رکورد تاریخی روابط ۲ کشور است. همچنین عضویت رسمی ایران در سازمان همکاری شانگهای همراه با دعوت ایران به گروه بریکس (از ژانویه ۲۰۲۴)، امیدواری‌هایی برای کاهش اثر

افزایش تنش در منطقه شد. در همین راستا ریسک‌های ژئوپلیتیک پیرامون ایران بالا رفت. همچنین تنش‌ها در مرزهای شمال‌غربی با جمهوری آذربایجان پس از بحران قره‌باغ ادامه یافت. از سوی دیگر تلاش آذربایجان برای ایجاد کریدور ارتباطی با نخجوان، نگرانی‌هایی از تغییرات کریدورهای ترانزیتی را برانگیخت و کشمکش‌های ژئوپلیتیک بر کریدور شمال – جنوب نیز سایه افکند.

در این میان یکی از پرسش‌های مهم در سال جاری پیرامون چشم‌انداز سیاسی مهم پیش‌رو است؛ در نیمه سال ۱۴۰۴ (اواخر ۲۰۲۵) موضوع مکانیزم ماشه یا «سنسپک» تحریم‌های سازمان ملل و سرنوشت برجام بار دیگر داغ خواهد شد.